

MİMARLIK
GÜNDEM:
KRİZLE
KIRBAÇLANAN
YARATICI AKIL

KORUMA
MEVZUATININ
SAMİMİYETİ VE
ZEYTİNLİKLERİMİZ

TÜRKİYE'NİN
MODERN MİRAS
GÜNDEMİ 2021

KATILIM VE
ŞEHİR HAKKI

GARANTİ BBVA
BANKASI
TEKNOLOJİ
KAMPÜSÜ

GÖKÇEADA
LİSE KAMPÜSÜ

CUNDA
DESPOT EVİ

İSMEP VE
SİLİVRİ
ORTAOKULU
ÖRNEĞİ

SAMSUN'DA
MODERN
KENTİN
KURULUŞU

ASKERİ
MİMARİ
MİRASA
ÇATALCA'DAN
BAKMAK

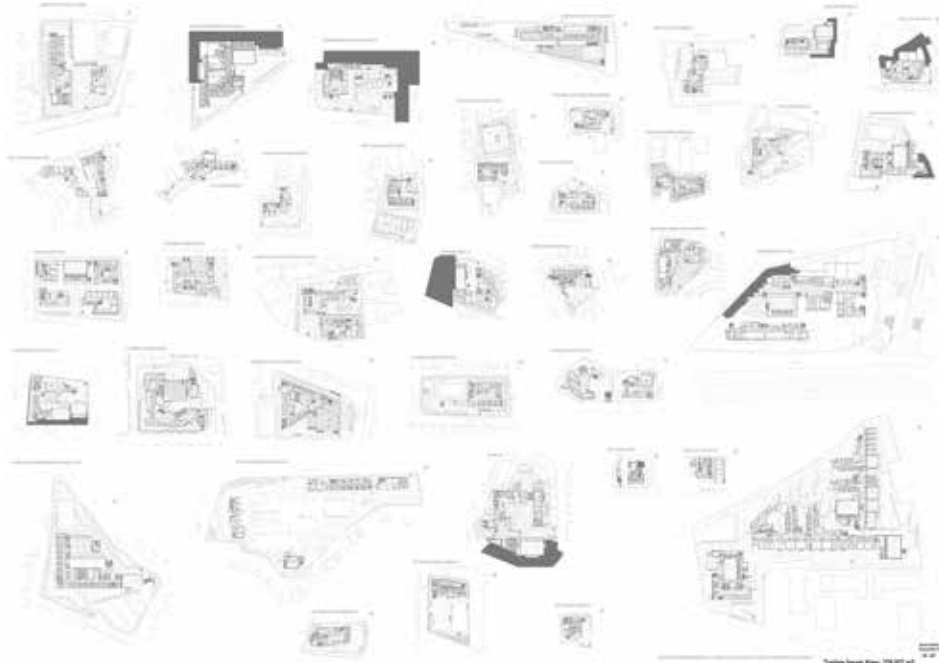
Tip Projelere Alternatif Bir Yaklaşım Modeli: İSMEP ve Silivri Ortaokulu Örneği

Celal Abdi Güzer

2020 Ulusal Mimarlık Ödülleri'nde "Yapı Dalı Ödül Adayı" olan, İstanbul'daki Silivri Ortaokulu, tip projelere alışık olduğumuz büyüklükte bir proje kapsamında üretilmiş özgün tasarımlardan yalnızca biri. Malzeme, geometri ve kullanım yalınlığına dikkat çeken yazar bu yapının, eğitim yapılarında farklı yorumlara olanak yaratmasını gelecek çalışmalar için umut verici buluyor.

Türkiye'de mimarlığın en büyük işvereni olan kamu, Cumhuriyet dönemi öncesinden başlayarak birçok yapısını "tip projeler" üreterek elde etmeyi tercih etti. Bu durum bir yandan proje maliyetlerini düşürdüğü, süreci hızlandırdığı, standartlaşma getirdiği gibi gerekçelerle meşrulaştırılırken öte yandan birbirinden farklı bölge ve arsalarda gerçekleşen uygulamalar özellikle yapıların bağlamı ile kurduğu aidiyet ilişkisine yönelik önemli sorunlar yarattı. Tip projeler aracılığıyla çoğaltılan yapılarda topoğrafya, iklim, yön ve fiziksel çevre ilişkilerinin yanı sıra yerel ve kültürel değerlerle kurulan süreklilik kesintiye uğradı. Mimarlık araştırmaları için özgün çözümlerin ve bağlamsal yaklaşımların önü kesildi. Bugün yapı stokumuzda yer alan ve tip proje olarak üretilmiş çoğu kamu yapısı, her şeyden önce, yere duyarsız bir üretimi ve kullanılamamış özgün, bağlamsal yapı üretme şanslarını temsil ediyor. Tip proje üretme alışkanlığı giderek yoğunluğunu azaltsa da başta toplu konut ya-

Celal Abdi Güzer
Prof. Dr., ODTÜ
Mimarlık Bölümü

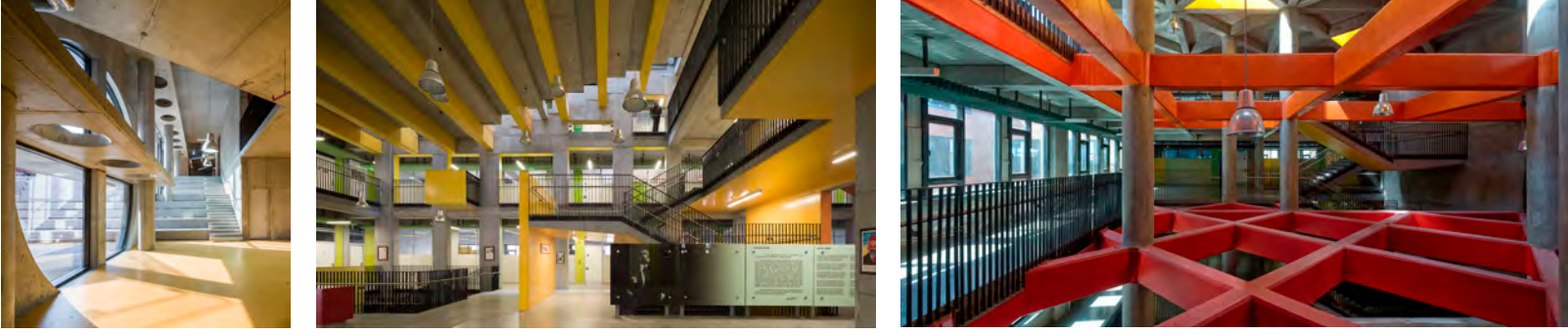

1. İSMEP 2. paket okul planları

paları olmak üzere pek çok alanda kendini göstermeye devam ediyor. Tip projelerin yaygın olarak kullanıldığı yapıların başında ise eğitim yapıları geliyor. Öte yandan eğitim yapıları sadece içinde yer alan işlevle sınırlı olmayan bir anlam ve değer barındırıyor. Çocukların, gençlerin içinde yer aldıkları fiziksel ortam sadece bir öğrenme mekânı olarak değil, aynı zamanda onların birbirleri ve çevreleriyle iletişim biçimini belirleyen, mimarlık ve sanatla kurdukları bağın arka planını oluşturan bir kültür ortamı olarak işlev kazanıyor. Kent ölçeğinden bakıldığında da okul, mahallenin odak noktalarından birini oluşturuyor; sadece öğrenciler için değil yakın çevrede yaşayan için de bir etkinlik ortamı sunuyor. Benzer biçimde okul, yakın çevremizle kurduğumuz aidiyet ilişkisinin belirleyici unsurlarından birini, izlerimizi sürdürdüğümüz bir bağlanma noktasını oluşturuyor.

Türkiye'de eğitim ve kamu yapılarını tip projeler aracılığıyla elde etme yöntemi Cumhuriyet öncesine gitmektedir. Örneğin 1800'lerin sonunda ve 1900'lerin başında merkez vilayetlerin çoğunda, Maarif Bakanlığı'nın gerçekleştirdiği uygulamalarda benzer planların kullanıldığı görülmektedir.¹ Erken Cumhuriyet döneminde ise "her köye bir okul" yapma çabası başlamış, 1930'lar sonrasında mevcut bazı projeler bazı tadilatlarla farklı bölgelerde uygulanmıştır. Bunlar arasında cephe ve planda yapılan bazı değişikliklerle farklı bölgelerde yeniden uygulanan, Kemalettin Bey'in gerçekleştirmediği Edirne Kırkağaç Mekteb-i İdadisi'ni ve Mukbil Kemal Taş'ın tasarladığı Ankara Gazi ve Latife Okulları'nı sayabiliriz.² Aynı dönemde sadece okul yapıları değil, kaymakamlık, hükümet konağı, adliye gibi çok sayıda kamu yapısı da tip projeler aracılığıyla elde edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul yapılarının önemli bir bölümünü tip proje olarak elde etme tercihi süregelen ve 2020 yılında bakanlık, farklı derslik sayılı okulların yanı sıra yurt yapısı, öğretmen evi, spor salonu gibi tip projelerin yer aldığı avan ve uygulama projelerinden oluşan 97 projelik arşivi açık kaynak haline getirmiştir.³ Özellikle eğitim yapılarının tip proje aracılığıyla elde edilmesi sadece yapı ile çevresi arasındaki ilişkiyi kesintiye uğratan bağlamsal bir sorun değil, aynı zamanda hızla dönüşen eğitim anlayış ve modellerini dışlayan, indirgemeci bir yaklaşımdır.

2000'li yıllar sonrasında gerek deprem güvenliği gerek kapasite artışları gerekse de mevcut yapıların bazılarının ekonomik ve fiziksel ömürlerini doldurmuş olmaları nedeniyle çok sayıda okul yapısının yenilenmesi gündeme geldi. Bu yapıların bazılarını yine tip projeler aracılığıyla üretilmeye devam ederken bazılarını özgün projeler olarak elde edildi. Öte yandan sayıları hızla artan özel okulların bazılarını rekabetçi bir ortam içinde alternatif eği-

2. İSMEP okullarından örnekler, sırasıyla: Akşemsettin İlkokulu, Eyüp Gümüşsuyu İlkokulu, Eşref Bitlis MTAL, Sefaköy 100. Yıl İlkokulu

tim olanaklarının yanı sıra sundukları altyapı ve yapılarının mimari nitelikleriyle öne çıkmaya çalıştı. Bir grup özel okul kurumu ise farklı amaçlarla inşa edilmiş mevcut yapıları okul yapılarına dönüştürdüler. Bu hızlı büyüme ve dönüşüm içinde çok farklı standart ve nitelikte yapılaran oluşan, eğitim niteliklerinin yanı sıra fiziksel ortam ve mekân kaliteleri de uç noktalarda farklılaşan eğitim yapılarıyla karşı karşıya kalındı. Eğitim yapılarının projelendirme sürecinde gözlenen bu çeşitlilik ve farklılık bir yandan eğitim standartları öte yandan fiziksel doku üzerinde doğrudan etkili oldu. Bu çok girdili ortam içinde kamu eliyle gerçekleştirilen ve mevcut okulların yenilenmesini öngören İstanbul'un Sismik Riskten Arındırılması Projesi (İSMEP) özel bir örnekleme alanı olarak öne çıkmaktadır. İSMEP kapsamında deprem güvenliği ileri sürülerek yıkılıp yeniden yapılmasına karar verilen okulların kapasiteleri de artırılarak aynı arsada, kendi bağlamına ait bir biçimde tasarlanmaları öngörülmüştü. Bu proje kapsamında ilk pakette 44 okul projelendirilirken 2015'te sözleşmesi yapılan ikinci pakette 45 kamu yapısının projelendirilmesi, böylelikle toplamda 90 civarında okul ve kamu yapısının yenilenmesi hedeflendi. **(Resim 1)** Çoğunluğu eğitim yapılarından oluşan bu projeler bir yandan sayısal çoklukları ve zaman kısıtları öte yandan tek bir tasarım grubu tarafından ele alınmaları nedeniyle daha baştan tip projeler olarak ele alınmak için zorlayıcı bir zemin oluşturuyordu. Projenin başında işveren de tip proje yaklaşımını benimsemiş durumda olmasına rağmen projelerin mimari tasarımını üstlenen Uygur Mimarlık çok daha zor bir yolu, her bir yapı için kendi özel koşullarını ve bağlamını öne alan özgün projeler üretmeyi tercih etmiş. Bu sadece Türkiye'de değil, uluslararası ölçekte de örneğine az rastlanan özgün bir süreç. Ağırıklı olarak eğitim yapılarından oluşan 90'a yakın kamu yapısı yaklaşık 10 yıllık bir süreç içinde aynı tasarım grubu tarafından, tip proje kolaylığına kaçılmaksızın bağımsız tasarım süreçleri olarak ele alınmış.

4. Silivri Ortaokulu, kuş bakışı görüntüsü

İSMEP içinde yer alan ve Uygur Mimarlık (Semra ve Özcan Uygur) tarafından tasarlanan eğitim yapılarına bir bütün olarak bakıldığında İstanbul çevresinde yer alan farklı arsa, fiziksel çevre, program ve büyüklüklere sahip yapıların her birinin kendi koşulları gözetilerek tasarlandığını görüyoruz. Ayrıca bu yapılar arasında dil ve mekân anlayışına yönelik bir yaklaşım sürekliliği oluşturulmuş. Bu hem yapıyı tipleştirmekten kaçan hem de dil ve malzeme seçimi, mekânsal kurgu, ışık kullanımı, dış mekânla kurulan ilişki gibi kavramlar açısından benzerlikler taşıyan bir süreklilik. Kurgu ve dil benzerlikleri, yapıları bir yandan çağdaş mimarlık ortamının değerleri öte yandan zengin bir mekânsal deneyimle buluşturmayı hedefliyor. Örneğin bu proje kapsamında gerçekleştirilen Akşemsettin İlkokulu, Eyüp Gümüşsuyu İlkokulu, Eşref Bitlis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Kocamustafapaşa Anadolu Lisesi gibi yapılarda bağlamsal farklılaşmaların önünü kesmeyen, bu anlamda tipleşmenin olumsuz etkilerinden kaçan bir çeşitlilik, mekân zenginliği ve öğrencilerin aidiyet ilişkisi kurabilecekleri özgün bir dil ve kimlik gözleniyor. **(Resim 2)** Bu yeni model içinde gerçekleştirilen ve 2. pakette gündeme gelen Silivri Ortaokulu da kendi tasarım özelliklerinin ötesinde bu süreci temsil eden yapılardan biri olması nedeniyle önemli bir tartışma ve değerlendirme zemini sunuyor, birçok özelliği ile ayrıcalıklı bir örnek olarak öne çıkıyor. Mimarlar Odası'nın 2020 Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri programında proje dalında ödül adaylığına layık görülen Silivri Ortaokulu bir yandan kendi özgün konumu ve program girdileri içinde şekillenirken öte yandan içinde yer aldığı İSMEP bütünlüğü içinde anlam ve değer kazanıyor.

Ortaokul yapısı Silivri'de, kentin merkezi bölgesi sayılabilecek, üç tarafında yol ve altında ticaret işlevlerini barındıran konut bloklarının arasında yaklaşık 10.000 m² içinde yer alıyor. Alanda güneyden kuzeye doğru düşen, yaklaşık yedi metrelik bir kot farkı var. Aynı alanda 1969 yılında yapılmış, yaklaşık 4000 m² büyüklüğünde, tip bir okul yapısı yer almış. **(Resim 3)** Bu yapının zaman içinde getirdiği yenileme, güçlendirme maliyetleri ve taşıdığı deprem riski nedeniyle yıkılıp yenilenmesine karar

3. 1969 yılında yapılan eski okul yapısı

KÜNYE

Proje Adı: Silivri Ortaokulu

Proje Yeri: Silivri, İstanbul

Proje Ofisi: Uygur Mimarlık

Tasarım Ekibi: Semra Uygur,

Özcan Uygur

Proje Ekibi: Mustafa Kır,

Ahmet Korkmaz,

Aybüke Kır, Erbil

Algan, Güliz

Erkan, Kemal

Yurtgezen,

Necati Seren

İşveren: İstanbul Valiliği

İstanbul Proje

Koordinasyon

Birimi

Yapımcı: Igin İnşaat

Statik: Ayhan

Fazlıoğlu - Ayfa

Mühendislik

Mekanik: Bahri Türkmen

- Bahri Türkmen

Mühendislik

Elektrik: Kemal Aykaç -

Özay Mühendislik

İç Mekân

Tasarımı: -

Peyzaj: Can Kubin

- Promim Çevre

Düzenleme

Fotoğraflar: Cemal Emden,

Gürel Kutlular

(Drone)

Proje Tarihi: 2016-2017

Yapım Tarihi: 2017-2019

Toplam İnşaat

Alanı: 11.727 m²

verilmiş. Başta topoğrafya, yönelme ve çevreyle ilişki olmak üzere tip projelerin pek çok sorununu barındıran bu yapı yükseltilerek zeminle ilişkisi kopartılmış, çevrede yer alanlar konutlarla tesadüfen ilişkilendirilmiş, hepsinden önemlisi de herhangi bir yerde rastlanabilecek bir dil ve kimlik temsiliyeti nedeniyle yeri ile duyarlı bir ilişki sunamamış. Yeniden ele alınan projede öncelikle okul yapısının çocukların yaşamlarında ilk deneyimledikleri kamusal alan olma düşüncesinden hareketle programın toparlayıcı bir dış mekân etrafında düzenlenmesi öngörülmüş. (Resim 4) İçe dönük bir avlu niteliğinde olan bu dış mekânı saran tek kütle kot farklılıkları gözetilerek kademelenen alt parçalardan oluşuyor. Yapı doğu yönünde Hastane Caddesi tarafından kente açılarak ana girişi tanımlıyor ve avlunun kentle bütünleşmesini sağlıyor. Diğer yönde ise Murteza Yönet Sokağı tarafında ikinci ve tali bir giriş daha var. Yapının kentle buluştuğu üçüncü yön olan güneydeki Bayram Kahya Sokak tarafı, kot farkı da kullanılarak sokak kotunda biten, teraslanarak açık alanlara olanak tanıyan, geniş açıklıklı hacimlere ayrılmış. Bu düzenleme içinde yapı, düşük kotlarda konut bloklarının arkasına sağlanarak, yüksek kotlarda ise yol kotunda teraslanarak kentsel silüet içinde kaybolmaya bırakılıyor; bölümcü ve parçalayıcı bir kütle etkisinden kaçılmaya çalışılıyor.

İçinde 40 adet dersliğin yer aldığı, yaklaşık 12.000 m²'lik yapı programı dersliklerin yanı sıra bağımsız işleyebilen anaokulu, toplantı salonu, spor salonu, atölyeler, etkinlik odaları, idari odalar, bunları bir arada tutan açık alanlar ve bir de büyük avludan oluşuyor. Yapının ortasında yer alan avlu, kütesel kırılmalar ve kesitte yer alan parçalanmalar ile alt ölçekte ana mekâna eklenen açık alanlar oluşturuyor. (Resim 5) Bu dış mekân kademe-

5. Yapının zemin kat planı ve boyuna kesiti

lenmesi farklı ölçeklerde alt toplanma alanlarını tanımlıyor, aynı anda yer alabilecek farklı etkinliklere olanak tanıyor. Yapının plan kurgusu ise dolaşım sınırlı kalmayan, adeta ortak mekâna dönüşen merdiven boşlukları, galeriler ve onları destekleyen ışıklıklar etrafında örgütleniyor. Birbirini tekrar ederek çoğaltılmış bir plan şeması yerine yer değiştiren merdiven ve galeri boşluklarının yönlendirdiği planlar zengin bir mekân deneyimi ve katlar arasında görsel süreklilik sağlıyor. Yapıda temel geometrik düzenlemeyi takip eden sade bir mimarlık dili, çıplak beton, tuğla, yapı blok gibi inşaat malzemelerinin doğrudan ifadesiyle destekleniyor. (Resim 6) Bir anlamda kullanıcıların yapının inşaat sistemini, farklı işlevler yüklenen parçalarını; doğrudan gözlemeleri, anlamlandırmaları sağlıyor. Yapının korkuluklarından kısmi asma tavalara, doğramalarından aydınlatma elemanlarına hemen her ölçekte mekânla bütünleşen ve süreklilik oluşturan özgün bir tasarım çabası, detay arayışı gözleniyor. Yapıda yer yer kullanılan renkler mekân bazında özelleşmeler getiriyor. Mahremiyetini koruyarak okulun giriş holü ve dolaşım aksı ile bütünleşen spor salonu içinde yer alan etkinlikleri gündelik yaşamın bir parçası haline getiriyor. (Resim 7) Bu kurgu çağdaş eğitim yapıları tasarımı konusunda öne çıkan isimlerden biri olan Herman Hertzberger'in altını çizdiği "artikülasyon" kavramıyla da süreklilik kuruyor. Okul ortamının mekânsal kurgusunun çok sayıda bireysel ya da ortak çalışmaya veya çeşitli etkinliklere olanak tanıyacak alt alanlar tanımlaması resmi eğitim programının yanı sıra öğrencilerin birbirlerinden öğrenmelerine ve kendilerini geliştirmelerine katkı sağlıyor.⁴ Benzer biçimde, yine Hertzberger mimarlığında vurgulandığı gibi koridorlar ve onları bağlayan merdivenler de sadece bir geçiş mekânı olarak değil, bir "sosyal sokak" olarak ele alınıyor, öğrencilerin birbirleri ile ilişkisini güçlendirecek bir ortak mekân niteliği kazanıyor.⁵ Uygur'lar kendi açıklamalarında bu mekânları "özgürlük mekânları" olarak niteliyor.⁶

Malzeme seçimi, detayları ve mekânsal kurgusu ile alışlageldik devlet okullarından özellikle tip proje ile üretilen okullardan oldukça farklı olan bu okul bazı şartlanmaları yıkacak bir etki yaratıyor. Okul ziyareti sırasında kullanıcılarla yapılan görüşmelerde bu yeni yaklaşımın bir yandan yadırgandığı öte yandan takdir edildiği izlenimi oluşuyor. Özellikle ana kullanıcı olan çocuklar yapıyı çok sevip benimserken idareciler malzeme ve detay seçimi konusunun yanı sıra açık galerilerin getirdiği işletme sorunlarından yakınıyorlar. (Resim 9) Türkiye'nin kültürel alışkanlıkları içinde modern mimarlığın bazı unsurlarının kolay kabul görmediğini gözlemliyoruz. Başta çıplak bırakılan beton olmak üzere modern mimarlık anlayışı içinde yaygın olarak kullanılan galeri boşlukları, blok tuğla kullanımı ve ışıklıklar gibi yapı elemanları, açık plan anlayışları, büyük ve yere kadar uzanan camlar kullanıldığı ilk günlerden bugüne mimarlık kültürümüzün yerleşik

6. Geometri, malzeme, renk

parçası haline gelmekte zorlanıyor. Bu nedenle eğitim yapılarının öncü rolü, çocukların eğitim yaşantılarının ilk günlerinde alternatif mimarlık dilleriyle tanışmaları daha da önem kazanıyor. Şüphesiz bu yaklaşımın bir başka boyutu da bugünlerde giderek ortak bir duyarlılık zeminine haline gelen sürdürülebilirlik kavramı. Modern ve yalın bir mimarlık dili her şeyden önce nitelikli ve azaltılmış bir malzeme kullanım anlayışını öne alıyor. (Resim 10) Sadeleşmek, az inşa etmek, mekânları esnek kullanmak yapının izlerini ve verdiği tahribatı azaltmanın başlangıç noktaları. Bu nedenle okul yapıları sürdürülebilir değerler açısından da doğrudan bir örnekleme ve eğitim ortamı oluşturuyor.

Silivri Ortaokulu kendisinden önce burada yer alan yapının yaklaşık üç katı büyüklükte bir programı barındırmasına rağmen daha nitelikli ve bütüncül bir dış mekân kurgusu sunuyor. Benzer biçimde kentle, çeperinde yer alan fiziksel dokuyla daha tanımlı bir ilişki geliştiriyor. İlk projede yapı alanı elde etmek üzere topoğrafyaya radikal müdahaleler yapılırken yeni projede topoğrafya, tasarımın parçası haline dönüşüyor. Yapının kesit ilişkilerine bakıldığında arsanın yükselen bölümü alçak, alçak bölümü yüksek kütlelere ayrılarak kentsel silüet içinde öne çıkan duvarlaşma etkisi azaltılıyor. Bütün bu saptamalar değerlendirildiğinde tip projenin üç katına ulaşan bir büyüklük içinde daha duyarlı bir tasarıma ulaşmanın, anlamlı ve zengin iç ve dış mekânlar elde etmenin mümkün olabildiği, daha önemlisi tip proje tercihlerinin nelerin önünü kesebildiği görülüyor.

Silivri Ortaokulu çevresine ve içinde yer programa duyarlı, çağdaş mimarlık anlayışlarına geçirgen, kentin ve topoğrafyanın parçası olan yeni nesil bir eğitim ortamı-

nı temsil ediyor. Bu anlayış İSMEP çalışmalarının büyük çoğunluğu için geçerli. Burada altı çizilmesi gereken önemli saptamalardan biri İSMEP kapsamında gerçekleştirilen okulların tasarım, mekân zenginliği ve malzeme kullanımına yönelik olarak bölge ve ölçek farkı gözetmeksizin aynı anlayış ve standartlar içinde ele alınmış olması. Ama daha önemlisi Türkiye’de okul yapılarının projelerini elde etmeye yönelik süreçlerin, özellikle tip projelere indirgenmiş okul yapılarının alternatifi olacak bir modelin ürünü olması. Bu nedenle Silivri örneğinin tekil bir yapıdan çok hem bugün Türkiye’de giderek yaygınlaşan kentsel dönüşüm süreçlerinin hem de yeni nesil eğitim yapılarının projelerinin elde edilme süreçlerinin özel bir örneği olarak görülmesi gerekiyor. Böyle bakıldığında Silivri Ortaokulu deneyimi pek çok okul yapısına hatta kamu yapısına taşınabilecek bir yaklaşım olarak tekrar edilebilecek, bağlamı ve özel koşulları ile barışık bir proje elde etme sürecine karşılık geliyor. ❖

* Aksi belirtilmedikçe görseller TMMOB Mimarlar Odası arşivinden alınmıştır.

NOTLAR

1. Özgüven, Burcu, 1990, “İdadi Binaları”, **Tarih ve Toplum**, cilt:14, sayı:82, ss.44-47.
2. Kul, F. Nurşen, 2011, “Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları”, **Mimarlık**, sayı:360, ss.66-71, <http://www.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=374&RecID=2862> [Erişim: 03.03.2022].
3. Milli Eğitim Bakanlığı 2020 Tip Projeler Listesi için bkz: <https://iegm.meb.gov.tr/projeler/index.htm> [Erişim: 03.03.2022].
4. Al Şensoy, Selda, 2019, “Herman Hertzberger ile Mekan ve Öğrenme Üzerine”, (ed.) Selda Al Şensoy, **Eğitim Yapıları ve Tasarımı**, Pegem Akademi, İstanbul, ss.31-52.
5. Türk, Sümeyye Aybike, 2019, “Eğitim Mekanlarının Sosyal Gücü Üzerine”, (ed.) Selda Al Şensoy, **Eğitim Yapıları ve Tasarımı**, Pegem Akademi, İstanbul, ss.473-494.
6. Uygur Mimarlık, “Silivri Ortaokulu”, 2020 Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri Programı Açıklama Raporu

7. Dolaşımın mekânsallaşması

8. Ana kullanıcı olan çocuklar yapıyı benimsemiş.

9. Silivri Ortaokulu, modern ve dili